

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АКТИВИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Поліна Вербицька

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Вербицька П., 2015

Культура – це спосіб, у який розглядаємо нову модель суспільства, що ґрунтується на сталому розвитку. Пам’ятки історії та культури є джерелом історичного досвіду поколінь, що містить різнобічну інформацію про розвиток суспільства в минулому, сприяючи духовному розвитку особистості, формуванню сталого почуття належності до місцевої спільноти. Культурні здатності можуть забезпечити сталий розвиток суспільства, вплив через культурну участь – усвідомлення, толерантність, емпатію, почуття належності, довіру, солідарність.

Ключові слова: історична та культурна спадщина, особистість, культурна ідентичність, міжкультурний діалог.

The problem of actualization of socio-cultural assets is viewed in the context of search of effective instrument for ensuring peace, prevention of conflicts, conciliation and understanding in Ukrainian society. Fundamental is mutual understanding of human values, following human rights, promoting respect for cultural diversity. Culture in the contemporary world is the vector which provides a human with new knowledge, sense and purpose for existence, the feeling of world in which we live, contributing to acquirement of social capital, exercising the projection of future. Democratic culture is a way in which we observe a new model of society, which is based on stable development. The sights of history and culture is a source of historic experience of generations, which contain diverse information about the development of society in the past, promoting the spiritual development of personality, forming stable feeling of belonging to local community. Cultural abilities can provide the stable development in society, influence through the cultural participation – realization of tolerance, empathy, feeling of belonging, trust, solidarity, social capital. Diversity envisages the awareness of own identity and perception of identity of another person. In the present multicultural society the socio-cultural perspective is closely connected with the feeling of identity. The problem of identity, individual and social choice under the conditions of diversity is actual not only for Ukrainian society. The important aspect of modern views at the cultural sights is the realization of values as the objects which present certain historic environment with it historically shaped cultural mutual influences and connections. The new meanings of culture appear in the process of communication, which occur in common places, in the social space. Active character of cultural communication is carried out during the dialogue which has the purpose to shape, preserve, translate and develop cultural norms, values, knowledge and senses, promoting integration, social consolidation, which is important social request of museums. Socio-cultural role of museums as institutions which promote the cognition and popularization of cultural heritage, values, meanings envisage the development of programs, which aim at dialogue and cooperation, involvement of local communities (individuals, public officials, business, cultural activists, civil society), search for new forms of presenting cultural products, familiarization with the social space of city. The important task of museum in modern socio-cultural conditions is teaching individuals through applying the all-accepted, socio-moral norms and principles as regarded to certain situation, providing them with the instrument which works in different problem situations and in different cultures. The development of tolerance, skills of constructive dialogue should be the object of the attention of cultural institutions under the conditions of present multicultural society. The detection of positive influence of different cultures during the process of cognition, critical analysis and open discussion of vulnerable and controversial questions promote overcoming of social biases and stereotypes. The contemporary cultural institutions strive to shape the answers on social challenges, offering means for understanding and realization by young people the complex interconnections of historic past,

shaping the vision of their future and the role, which they can play in social life. During the process of cognition and shaping of valuable attitude of individuals to the problems of historic-cultural heritage, young people have the opportunity to get the stable feeling of belonging to the society by learning to make independent decisions, making prudent choices, anticipating the development of society in the future.

Key words: historical and cultural heritage, personality, cultural identity, intercultural dialogue.

Зростання наукового інтересу до питань соціокультурного потенціалу історико-культурної спадщини зумовлено сучасними суспільно-політичними змінами та трансформаціями в Україні. Надзвичайно гостро проблема громадянської відповідальності, культурної ідентичності постає перед Україною, що перебуває в просторі суперечливих суспільних та соціокультурних тенденцій та викликів. Існування спільнот, субкультур із різноспрямованістю настанов значно ускладнює внутрішньонаціональний діалог, зумовлює проблему свідомого вибору.

Вагомий внесок в обґрунтування актуальних проблем формування і збереження історико-культурної спадщини в Україні вносять праці Т. Катаргіної, Р. Нагнибіди, О. Онищенко, Г. Скрипник, О. Титової, О. Хлівнюка, І. Чернікової та ін. Однак проблема дослідження потенціалу історико-культурної спадщини у проєкції на сучасні суспільно-політичні виклики є недостатньо досліджуваною. Відтак метою цієї статті є аналіз соціокультурного потенціалу історико-культурної спадщини, котрий необхідно актуалізувати в сучасних умовах.

Проблему актуалізації соціокультурних активів історико-культурного надбання розглянуто у цій статті у контексті пошуку ефективного інструментарію для забезпечення миру, запобігання конфліктам, примирення і порозуміння в українському суспільстві. Зasadничим є спільне розуміння загальнолюдських цінностей, дотримання прав людини, сприяння поваги культурної різноманітності.

Культура у сучасному світі є вектором, надаючи людині нових значень, смислів й цілей життєдіяльності, відчуття світу, в якому вона живе, сприяє набуттю соціального капіталу, проєктує майбутнє. Як зазначив Сергій Кримський, об'єкти культури не лише виражають смислову інформацію про людську діяльність та спосіб життя, а й самі здатні породжувати смисли та символи [7, с. 12].

Сучасні науковці та політики світу активно досліджують і дискутують про питання ролі культурних цінностей та настанов як чинників поступального розвитку людства, взаємозалежності рівня культури суспільства і його економічного зростання, стабільності й незворотності демократичних змін.

За Семюелом Гантінгтоном, у прийдешньому світі основним джерелом конфліктів буде вже не ідеологія і не економіка. Важливі кордони, що

розділяють людство і домінуючі джерела конфліктів визначатимуться культурою. Нація-держава залишається головною дієвою особою у міжнародних справах, проте найголовніші конфлікти глобальної політики будуть розгортатися поміж націями і групами, котрі належать до різних цивілізацій [4, с. 26].

Корені сучасних суспільних викликів в Україні дослідники пояснюють геополітичним становищем українських земель між Сходом і Заходом. У цьому контексті важливою є думка Наталі Яковенко про те, що “простір, який сьогодні є територією України, впродовж багатьох віків членували постійно змішувані внутрішні кордони: між мовними та етнічними групами, державами, релігіями, політичними та культурними системами, ареалами відмінних економічних укладів. Це зробило його яскраво вираженою контактною зоною з вельми строкатим спектром соціокультурних феноменів” [11, с. 334].

Відповідно, багатоманітність культурної спадщини України сформована з надбань різних етноконфесійних спільнот, які зробили свій вагомий внесок у розвиток її історичного, культурного та суспільного простору. Як зазначає Т. Катаргіна, “визнання пріоритету загальнолюдських цінностей та необхідність збереження культурного доробку кожного етносу характеризує сучасний рівень поцінування пам'яток в Україні, де в основу покладено принцип поважного ставлення до етнокультурних традицій та реліквій етносів, які мешкають на її теренах” [6, с. 191].

Стратегічне становище України між Сходом і Заходом сприяло активним економічним, політичним і культурним зв'язкам українського народу з народами інших країн. Упродовж тривалого часу виникли і розвинулися стратегічні, економічні і соціокультурні зв'язки. У результаті взаємовпливу специфічних особливостей різних культур упродовж тривалого історичного розвитку утворилося неповторне історико-культурне середовище місцевої спільноти. Відтак діалогічність культури України, зумовлена її геополітичним становищем “між Сходом і Заходом”, визначає її відкритість, спрямованість на творчу взаємодію з іншими культурами, що забезпечує взаємовплив та взаємозбагачення під час культурного розвитку.

Водночас саме внутрішньою культурною та історичною різноманітністю Оля Гнатюк пояснює той факт, що в українській дискусії про ідентичність у ХХ ст. з'явилося кілька дискурсів – конкурентів,

відмінних один від одного поглядами на минуле і сприйняттям сьогодення, використовуваними символами, традицією, історичною пам'яттю, врешті вартостями. На думку дослідниці, у XX ст. українські дебати про ідентичність великою мірою визначає напруга між Заходом і Сходом, тут з'являється виразний ідеологічний підтекст – між Європою і Росією [5, с. 66–85].

На підтвердження зазначеного вище Микола Рябчук пише про дві України, де існують різні світи, різні цивілізації, що відрізняються способом мовлення і способом мислення місцевих жителів, які орієнтуються на цілком інші культурні моделі, цивілізаційні й географічні центри, сповідують інші, принципово непримиренні й неподдані між собою історичні міфи та наративи, бачать не тільки минуле, а й майбутнє краю цілком інакше [9, с. 18].

У сучасному багатокультурному суспільстві соціокультурна перспектива тісно пов'язана з відчуттям ідентичності. Багатоманітність передбачає усвідомлення власної ідентичності та сприйняття ідентичності іншої людини. Проблема ідентичності, індивідуального та суспільного вибору в умовах багатоманітності є актуальною не лише для українського суспільства, але й для інших країн світу.

Різні теоретичні концепції ідентичності мають спільну основу. Ідентичність є динамічним, а не статичним явищем. Саме тому жодна з її форм не є завершеною, а відтак і стабільною. Як зазначає Юрген Габермас, “філософія сьогодні вже більше не може ставитися до цілісності світу, природи, історії суспільства з огляду на так зване “тоталізуюче знання”. Комунікативні спільноти тепер отримують вигляд вільних асоціацій, а не ідеалізованих комплексів з претензіями на виключну значущість” [3, с. 29].

За Бенедиктом Андерсоном, етнокультурна єдність націй трактується як штучно сконструйований інтелекцією “уявлювальний” інструмент обслуговування економічних та політичних потреб певного періоду часу. “Уявлені спільноти”, на думку дослідника, є уявленими, оскільки вони формуються на основі усвідомлення людьми своєї належності до них, самоідентифікації себе з іншими людьми тієї ж культури чи своєї держави тощо [1, с. 95].

На основі аналізу досвіду міжкультурних впливів у різних країнах світу канадський науковець у сфері міжкультурної освіти Віл Кимліка прийшов до висновку, що, з одного боку, лібералізація культури природно супроводжується певним розмиванням національної ідентичності, спричиняючи до зменшення спільних рис всередині кожної національної культури й зростанням спільних рис між різними культурами. Але, з іншого боку, цей процес не тільки не усуває національну ідентичність,

а, навпаки, супроводжується підвищеним відчуттям належності до своєї нації, а відтак, на думку дослідника, національна ідентифікація, ґрунтуючись на “належності”, а не на “досягненні”, є більш глибинною, створюючи відчуття безпеки для членів певної групи [15, с. 57].

Культурна ідентичність – це явище, яке функціонує на особистісному рівні відповідно до суспільних норм. Різноманітність сприяє розвитку будь-якого суспільства: що більше існує різних ідентичностей у суспільстві, то більше можливостей вибору.

Багатоманітність усвідомлюється як певний виклик сучасного європейського суспільства. Вплив глобалізації у сфері культури, уніфікація та розвиток масової культури, засобів масової інформації спричинили до відродження інтересу європейського суспільства і політики до питання культурної ідентичності, яка розглядається важливим чинником інтеграції європейської спільноти.

Визнання цінності різноманітності та забезпечення кожному можливості конструювати власну ідентичність і вибирати засоби цієї ідентичності покладено в основу конструктивного міжкультурного діалогу. Індивідууми мають складну, багатократну ідентичність, а в багатокультурному середовищі під час конструювання ідентичності можуть звертатися до різних культур, запозичуючи цінності, символи, міфи, релігійні практики, спадщину тощо). Окрім того, носії різних культур можуть присвоювати ті самі культурні артефакти як елементи, притаманні їхній культурі. Об'єктивна оцінка історичної реальності має сприяти розумінню неминучості культурних взаємовпливів у суспільстві, належність культурних елементів одночасно різним культурам, ролі багатокультурної спадщини та процесу взаємозбагачення культур, а відтак стимулювати практику міжкультурного обміну і діалогу [8, с. 9].

На підтвердження зазначеного вище, Герт Гофстед вважає, що особистість, з одного боку, діє у соціальному середовищі відповідно до закладеної у ньому тією чи іншою культурою ментальної програми, а з іншого, – має потенційну можливість адаптації й до інших культурних середовищ й можливість ефективно діяти в нових умовах. У цьому разі початкова ментальна база лише індукує ту характерну для кожної людини програму, яку вона отримала у минулому, й котра залишається і надалі для неї близькою та зрозумілою [13, с. 62]. Оскільки такі впливи відбуваються під час взаємодії різних соціальних груп, можна говорити про культуру як суспільний феномен.

Нові смисли культури виникають під час комунікації, що відбувається в спільних місцях, суспільному просторі. Активність культурної комунікації здійснюється під час діалогу, що має на меті

формування, збереження, трансляцію і розвиток культурних норм, цінностей, знань і смислів, сприяючи інтеграції, соціальній консолідації, що є важливим суспільним запитом музею. Як наголошується у Білій книзі міжкультурного діалогу Ради Європи, міжкультурний діалог важливий для управління культурним розмаїттям у багатокультурному середовищі. Це своєрідний механізм, що дає змогу постійно досягати нової рівноваги в самоідентифікації, враховуючи нові можливості й досвід, додаючи нові шари до своєї ідентичності без втрати власних коренів. Міжкультурний діалог допомагає уникнути пасток самоідентифікацій і залишатись відкритими до викликів сучасного суспільства [2].

Діалог культур передбачає усвідомлення особистістю культурної різноманітності, виявлення особливостей Іншої культури, позитивне сприйняття відмінностей, толерантне ставлення до Іншого, взаємовплив та взаємозбагачення під час пізнання. Концептуальні положення діалогічності та взаємодії культур покладено в основу концепції інтеркультурного діалогу як діалогу між членами різних культурних спільнот, що передбачає готовність учасників слухати і розуміти різні перспективи [14, с. 7].

Соціокультурна роль музеїв як інституцій, що сприяють пізнанню та популяризації культурної спадщини, цінностей, смислів передбачає розвиток програм, спрямованих на діалог та співпрацю, залучення місцевої спільноти, пошуку нових форм презентації культурного продукту, освоєння суспільного простору міста, населеного пункту.

Актуалізація культурної спадщини в нових соціокультурних умовах передбачає орієнтацію не на зміст експозиції, а вагомішими стають нові смисли, що відкриваються відвідувачам, відчуття та асоціації, що виникають під час сприйняття музейних предметів. Музей покликаний забезпечувати можливості для особистості досліджувати шляхи, як минуле допомагало формувати різні ідентичності, спільні культури, цінності і формувати толерантне ставлення особистості до різноманітності.

На думку Президента світового ІСОМу Ганса-Мартіна Хінца, у глобалізованому світі потрібно переосмислювати сприйняття музейних об'єктів та виставок, щоб створити можливості пояснювати людям світ з різних поглядів. Це дає змогу не лише краще пізнати власне минуле й культуру, але й також зрозуміти іншого. Переосмислення експозиції завжди потребує роздумів про роль музеїв у служінні суспільству. Не об'єкти інформують про себе, а людське сприйняття надає предметам цінності як пізнавальної, так і емоційної [12].

Відповідно зміст сучасної експозиції має спрямовуватися на вироблення у відвідувачів уявлення про багатоманітність інтерпретацій подій

минулого та сучасності; формування здатностей критичного аналізу явищ, фактів, альтернатив суспільного розвитку та різноманітних джерел інформації; формування ціннісних орієнтацій на основі особистісного осмислення соціального, духовного, морального досвіду, поваги фундаментальних прав людини, толерантного ставлення до культури та історичного досвіду інших народів.

Культура пропонує способи, які допомагають проектувати модель суспільства, що базується на сталому розвитку. Люди мають не лише отримувати інформацію про минуле, але й бути готовими до конструктивного діалогу з представниками різних культур, носіями різних канонів колективної пам'яті, виявляти повагу до різних поглядів.

Культурні здатності, що становлять соціальний капітал спільноти (С. Патнем, Ф. Фукуяма), можуть забезпечити сталий розвиток суспільства, вплив через культурну участь – усвідомлення, толерантність, емпатію, почуття належності, довіру, солідарність, громадянську участь.

Єдиною культурою, якій повинне сприяти громадянство, має бути культура свободи, політичної участі, громадянських прав і обов'язків, – зазначає Барг ван Стінберг [10, ч. 15]. Громадянство виконує своє завдання забезпечення рівного доступу і однакових можливостей для всіх членів спільноти, незважаючи на різні належності. Коли громадянство намагається приймати інші форми культурної ідентичності, це призводить до конфлікту, який загрожує ідентичності, оскільки неможливість універсального консенсусу і потреба в наявності культурних ідентичностей є основою цих відносин.

Важливим аспектом сучасних поглядів на пам'ятки історії та культури є усвідомлення їхньої цінності як об'єктів, що становлять певне історичне середовище з його історично сформованими культурними взаємовпливами та зв'язками. Пам'ятки історії та культури є джерелом історичного досвіду поколінь, що містить різнобічну інформацію про розвиток суспільства в минулому, сприяючи духовному розвитку особистості, формуванню сталого почуття належності до місцевої спільноти.

Якщо особистість прагне пізнати власне доквілля, відчуває потребу та необхідність впливати на його долю, їй необхідно навчитися розуміти взаємозв'язки історії місцевого історичного середовища із його сучасним станом та розвитком. Дослідження проблем, пов'язаних з історією власного доквілля, дає змогу визначати, як приймаються рішення, що впливають на його розвиток, організувати необхідну і важливу для громади діяльність, спричиняючи в ньому позитивні зміни. За таких умов молоді люди відчувають безпосередній зв'язок зі своєю культурною спадщиною.

Проблема збереження, відновлення чи зникнення історичної пам'ятки є складовою громадянського виховання молоді. Інколи доля пам'ятки архітектури є предметом жвавого обговорення громади, але здебільшого вони зникають чи змінюють свій вигляд без участі та голосу громадськості. Проекти з реконструкції можуть залучати волонтерів з молоді, а також інших представників місцевої громади.

Розглядаючи можливості збереження та захисту історичної спадщини, молоді люди ознайомлюються з демократичними процесами та процедурами прийняття рішення, що дає можливість впливати на позитивні зміни в історичному середовищі. Упродовж пізнання та формування ціннісного ставлення особистості до проблем історико-культурної спадщини молоді люди мають змогу отримати стале відчуття належності до спільноти, навчаються приймати самостійні рішення, робити зважений вибір, прогнозувати розвиток суспільства у майбутньому.

Так, історико-культурна спадщина в сучасних умовах наповнюється особливим сенсом, є важливою для інтеграції українського суспільства, сприяючи розвитку особистості під час формування її активної громадянської позиції і почуття відповідальності. Соціокультурні інституції, формулюючи відповіді на суспільні виклики, пропонують засоби для розуміння та усвідомлення людьми складних взаємозв'язків історичного минулого, формування бачення їх майбутнього та ролі, яку вони можуть відіграти у суспільному поступі.

1. *Андерсон Бенедикт* "Уявлені спільноти". Міркування щодо походження й поширення націоналізму /

Бенедикт Андерсон. – К. : Критика, 2001. 2. Біла книга з міжкультурного діалогу "Жити разом у рівності й гідності". Затверджена міністрами закордонних справ країн-членів Ради Європи на 118-й сесії Комітету міністрів. – Страсбург, 7 травня 2008 року. Режим доступу: http://www.model21.in.ua/files/bila_knyha_pdf. 3. *Габермас Юрген*. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / Юрген Габермас [пер. з нім. Андрій Дахній]. – Львів : Асторлябія, 2006. 3. *Гантінгтон Самюел П.* Протистояння цивілізації та зміна світового порядку / Самюел П. Гантінгтон / Пер. з англ. – Львів : Кальварія, 2006. 4. *Гнатюк Оля*. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність / Оля Гнатюк / пер. з пол. – К. : Критика, 2005. 5. *Катаргіна Т. І.* Історико-культурна спадщина національних меншин у Києві / Т. І. Катаргіна // Проблеми збереження історико-культурної спадщини Києва / Горбик В. О. (відповідальний редактор), Данченко В. М., Денисенко Г. Г., Катаргіна Т. І., Кубальський О. Н., Федорова Л. Д. (науковий редактор) – К. : Інститут історії України, 2009. – С. 174–192. 6. *Кримський С.* Підписану Софії / Сергій Кримський. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. 7. *Рей Мішлін*. Дискусійні питання політики полікультурної освіти, тренування і навчання / Мішлін Рей / Пер. з англ. – Львів : ЗУКЦ, 2008. 8. *Рябчук Микола*. Дві України: реальні межі, віртуальні війни / Микола Рябчук. – К. : Критика, 2003. 9. *Умови громадянства* : зб. ст. / за ред. Барта Ван Стінбергена; пер. з англ., передм. та прим. О. О. Іваненко; Український центр духовної культури. – К. : [б. в.], 2005. 10. *Яковенко Н. М.* "Україна між Сходом і Заходом": проєкція однієї ідеї // Яковенко Н. М. // Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К. : Критика, 2002. 11. *Hinze Hans Martin Challenges and Possibilities. Museums in Globalized World.* Available from: http://www.museums.org.ua/lecture/Hofstede_Geert (2001). *Culture's Consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations* (2nd ed.). 12. *Intercultural competences. Conceptual and Operational Framework.* UNESCO, 2013. 13. *Kymlicka Will. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* / Will Kymlicka. – Oxford : Clarendon Press. – 1995. – 265 p.